

Olosz Levente

A dicsőszentmártoni zsidó újságíró szerepe Izrael állam megalakításában

1948 áprilisában, Tel-Aviv egyik eldugott leányiskolájában, a legfontosabb cionista testület, a Ben Gúrion által vezetett Általános Cionista Tanács tagjai között feszült és hangos vita folyt arról, hogy a brit erők kivonulása után megalakítják-e a zsidó államot. A sajtónak nem volt szabad közölnie az ülés színhelyét, mert rajtaütésszerű arab támadástól lehetett tartani. A feszültséget az Egyesült Államok elnöke, Harry Truman üzenete szülte, aki azt kérte a zsidó politikai testülettől, hogy halasszák el az állam kikiáltását. A tanács egyetlen magyar származású tagot mondhatott magáénak, mégpedig egy erdélyi újságírót, politikust és cionista vezérszemélyiséget, Marton Ernőt.

De hogyan került egy erdélyi zsidó zszurnaliszta az egyik legfontosabb palesztinai cionista politikai intézménybe?

Marton Ernő rabbicsaládban született Dicsőszentmártonban, és onnan került Kolozsvárra 1918 végén, ahol csatlakozott a zűrzavaros politikai viszonyok közben aktivizálódott zsidó nemzeti mozgalomhoz. Hamar az erdélyi cionista szervezet, az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség meghatározó alakjává lépett elő, lefektetve a zsidó nemzeti ideológia alapjait és politikai kereteit. Marton mindezekelőtt újságíró volt, a Kolozsváron (majd később Izraelben) megjelenő *Új Kelet* című cionista napilap főszerkesztője, egészen haláláig. Nem volt tőle idegen a politizálás sem, az erdélyi zsidók képviselőre létrejött Zsidó Pártban vállalt jelentős szerepet. 1930-ban a párt színeiben Kolozsvár alpolgármestere, 1932–1933 között parlamenti képviselője volt. Ennek alapján nem meglepő, hogy hatalmas megbecsülésnek és ismertségnek örvendett az erdélyi zsidóság körében. A kisebbségi politika művelése mellett mindig is szem előtt tartotta a cionizmus legfőbb célját, a palesztinai zsidó állam megalakítását, bár nem gondolta, hogy az ő életében erre sor kerülhet. 1921-ben még tudósítóként vett részt a Karlsbadban megrendezésre került XII. cionista kongresszuson, a későbbi cionista tanácskozásokra pedig már hivatalos delegáltként látogatott el. A kongresszusokon a cionista mozgalom legfonto-

Marton Ernő

sabb szereplővel alakított ki szakmai és baráti kapcsolatokat. Többek között megismerkedett Strausz Adolf magyarországi cionista közgazdással, Louis Lipsky amerikai cionista vezetővel, Mose Sárett-tel, valamint az akkor már híres héber költőként elismert Náchmán Bialikkal is.¹ Az 1925-ös és 1927-es konferenciákon erdélyi delegátusként volt jelen. A közgyűlésen nem szólalt fel, de háttértárgyalásokat folytatott erdélyi zsidó palesztinai kolóniák megalakításáról, amelyekre elsősorban a máramarosi zsidóságot szerették volna kiküldeni.² Többek között tárgyalt George Halpernnel,³ Náchum Szokolovval⁴ és Jacob Thonnal.⁵ 1933-ban, 1937-ben és 1939-ben is a delegáltak között találjuk.⁶

1940-ben, a második bécsi döntés után az *Új Keletet* a magyar hatóságok betiltották, így Marton főleg cionista szervezkedéssel és tudományos művek, illetve publicisztikák írásával foglalatzkodott. Ekkor született fő műve, *A magyar zsidóság csa-*

láfája, amelyben vázolta a zsidók Magyarországra való bevándorlásának folyamatát és főbb jellegzetességeit. 1944-ben, a gettósítások kezdetekor Észak-Erdélyből Romániába szökött, ahol közreműködött az erdélyi zsidóság mentési kísérleteiben. Bukarestben Marton több menekültügyi szervezetnek lett a vezetője, ebben a minőségében pedig a menekültek elhelyezésével, ellátásával és a Palesztinába kivándorolni kívánó személyek útjának megszervezésével foglalkozott.⁷ A legnagyobb hírnevet mégis a háború után szerezte magának azáltal, hogy segítette megnyerni a nagyhatalmak képviselőit a cionizmus ügyének.

AZ ANGOL–AMERIKAI VIZSGÁLÓBIZOTTSÁG ELŐTT

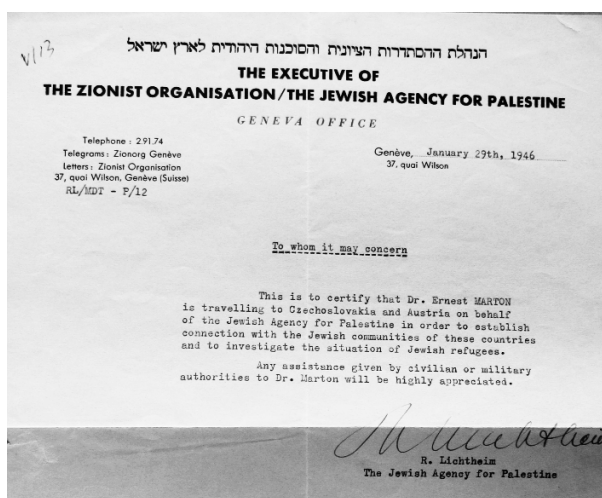
A holokausztt teljesen átrendezte a cionista mozgalom nemzetközi helyzetét: háttérbázisát megsokszorozta, felkeltette a két szuperhatalom, az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió szimpátiáját, valamint szervezeti kereteit is megerősítette. A győztes országok számára a zsidókérdés nyílt problémaként került előtérbe, mivel közel 250 ezer zsidó menekült elhelyezéséről kellett gondoskodniuk németországi, ausztriai és olasz DP-táborokban (*Displaced Persons Camp* – menekültek/hontalanok tábora). Palesztina kérdésében új fejezetet nyitott Harry Truman elnök, aki 1945 nyarán a brit kormánynak tett javaslatot 100 ezer zsidó menekült palesztinai befogadásáról. A lépés egyaránt magyarázható az amerikaiak humanitárius érzékenységével, valamint a közel-keleti stratégiai szerepük növelésének igényével.⁸ A brit vezetés, félve a tengerentúli erős szövetségi kötelék megbomlásától, nyíltan nem utasíthatta el az ajánlatot, ugyanakkor a követelés elfogadása a regionális pozícióit megrendítő lázadásokat váltott volna ki az arab világban. Ernest Bevin brit külügyminiszter a kérdés együttműködéses megoldását ajánlotta, így próbálva meg elosztani a felelősséget és az anyagi terheket.⁹

Az Amerikai Egyesült Államok elfogadta az együttműködési ajánlatot, és a részletek kidolgozása után, 1945. november 13-án jelentették be az európai zsidóság és Palesztina problémáival foglalkozó Angol–Amerikai Vizsgálóbizottság (Anglo–American Committee of Inquiry into the Problems of European Jewry and Palestine) megalakítását. A cionista vezetés először elutasítással reagált, mondván, a bizottság felállítása visszalépést jelent az addig elért eredményeikhez képest, és a nagyhatalmak megszegik a nekik tett ígéreteiket. Ennek tudatában egyes cionista körökben a bizottság mun-

kájának bojkottálása is felmerült lehetőségként.¹⁰ Marton, aki ekkor Genfben tartózkodott, nem értett egyet a mozgalom fősodrának álláspontjával. A bizottság felállításában történelmi esélyt látott a zsidó érdekek beteljesítésére. Genfi beszélgetéseken, valamint Londonba és Jeruzsálembé írt levelekben igyekezett meggyőzni feletteseit, hogy tegyenek megfelelő intézkedéseket a bizottság munkájának irányítására, mert „annak tevékenysége nem bízható a sorsra és a véletlenre”.¹¹ A cionista vezetés – Mose Sárett-tel az élen – végül arra a következtetésre jutott, hogy az együttműködés elutasításával csak azt érik el, hogy álláspontjuk nem kerül a nemzetközi szereplők látókörébe, valamint távollmaradásukkal végső soron elidegenítik az Amerikai Egyesült Államokat is.¹² Az angol-amerikai vegyesbizottság először az európai menekülttáborokat és fontosabb zsidó központokat látogatta végig, majd Egyiptomba és Palesztinába utazott. Bécset jelölték ki európai útjuk végső állomásának, ahol a tanúk kihallgatása után elkészíthetik a jelentés zsidó túlélőkre vonatkozó fejezetét.

Az európai cionista érdekeket a vizsgálóbizottság előtt a Genfben tartózkodó Marton, Richard Lichtheim, a Zsidó Ügynökség helyi kirendeltségének vezetője, Gideon Rufer palesztinai megbízott, és dr. Gerhart Riegner, a Zsidó Világkongresszus genfi irodájának vezetője képviselte.¹³ A négy emberből összeállt testület munkájára a Zsidó Világkongresszus elnöke, Nachum Goldmann is felhatalmazást adott.¹⁴

Riegner körlevelet küldött a közép-európai zsidó közösségekhez, amelyben statisztikai adatokat kért az adott ország háború előtti zsidó lakosságáról, a

Richard Lichtheim, a Cionista Világszervezet Nemzetek Szövetségéhez delegált képviselőjének igazolása Marton Ernő számára

deportáltakról, valamint a túlélőkről. Hivatalos adatok hiányában olyan megbízható és objektív becsléseket is elfogadott, amelyeknek hitelessége ellenőrizhető volt.¹⁵ A körlevélre válaszul német, olasz, görög és csehszlovák zsidó vezetőktől érkeztek jelentések.¹⁶

Marton 1946. január végén utazott Bécsbe annak érdekében, hogy a kelet-európai zsidóság körében végzendő bizottsági munkát előkészítse, és lehetőség szerint a delegációt a zsidó nemzeti érdekek mentén befolyásolja.¹⁷ Marton kezdetben nagyon jó hírekkel szembesült, mivel a városba először érkező két amerikai bizottsági tag, Bartley Crum és Frederick Leggett „igen kedvezően nyilatkoztak a helyzetről és kvázi mint bizonyosságot közölték, hogy a vizsgálóbizottság Bécsben időközi javaslatot fog tenni az angol és amerikai kormányoknak, amelyben az eddig látottak alapján kérni fogja 100 ezer certifikát kiadását. Ezek a híresztelések kiszivárogtak a közvéleménybe és a sajtóba, és nagy örömet keltettek.”¹⁸ Hamarosan megérkezett a bizottság többi tagja is, akik más helyszínek látogatása alapján eltérő tapasztalatokat szűrtek le. A brit tagok általánosságban elleneztek a javaslatot, elnökök, John Singleton megfordította a kezdeményezést, és a zsidók táborokba zárását javasolta. Crum ragaszkodott az elhatározásához, és ezért még mandátumáról is hajlandó lett volna lemondani, de a bizottság amerikai elnöke meggyőzte őt a maradásról. Kompromisszumos megoldásként végül a bizottság nem adott ki időközi javaslatot.¹⁹

A javaslat körüli viták és a brit delegáció magatartása aggasztotta Martont, de bizakodott az amerikai tagok cionista szimpátiájában. Barátjának küldött levelében így írt erről: „Különösen az angolok magatartása nyilvánvalóan rosszindulatú. A bizottság egyik tagja, Crossman nem is rejti véka alá zsidóellenes érzelmeit. Nagy baj, hogy a bizottság három amerikai tagja még nem érkezett meg, holott ezek között van James McDonald és Philips, akik az ügyünk barátai, és akikkel Svájcban Lichteim és Riegner beszélgetett.”²⁰

A cionista esélyeket a kelet-európai zsidó delegáltak elmaradása is csökkentette. Az angol és amerikai külügyminisztérium hetekkel azelőtt kéréssel fordult a Romániában, Magyarországon és Bulgáriában működő Szövetséges Ellenőrző Bizottságokhoz, tegyék lehetővé a bizottság belépését az országokba, hogy ott tanulmányozhassák a helyi zsidóság helyzetét. A szovjet hatóságok nyomására a kérést mind a három ország kormánya elutasította. Pótmegoldás gyanánt a genfi cionista munkacsoport azt szerette volna elérni, hogy a kelet-európai zsidóság képviselői jelenjenek meg a bizottság előtt,

és személyesen számoljanak be tapasztalataikról. Csakhogy a „bizottság semmi hajlandóságot nem mutatott a meghívások kiküldésére”, és Martonékat arról informálták, hogy „a bizottság többségének az a véleménye, hogy már eleget láttak a balkáni államok zsidó viszonyainak megvizsgálására”.²¹

A fejleményekről Marton és munkatársai értesítették a nemzetközi zsidó szervezetek londoni és genfi székhelyeit, ennek nyomán a helyi zsidó szervezetek nyomást gyakoroltak az angol és amerikai kormányokra, hogy Bécsbe hívják a kelet-európai zsidó vezetőket. Ezek után a vegyesbizottság február 20-án a rádióban tette közzé a meghívást.²² Később hivatalos levélben is elküldték a felkérést. Marton szerint az általa készített névjegyzék alapján hét-hét romániai és magyarországi zsidó személyt jelöltek ki, de az angol titkár szabotázsja miatt csak egy-egy embernek küldték ki a meghívót. A magyar és román delegációt levélben és telefonon is sürgették, de hamar egyértelművé vált, hogy azok nem fognak Bécsbe érni, mielőtt a vegyesbizottság február 26-án elhagyja a várost. A Bécsben tartózkodó cionisták egyöntetű javaslatára Martont ajánlották megjelenésre a bizottság elé, mint olyan személyt, aki a két ország zsidó közösségét behatóan ismeri.²³ Marton úgy emlékezett, a válasz nem váratott soká magára: „Ügyszólván az utolsó pillanatban kaptam meg a bizottság hivatalos meghívását, hogy péntek délután 3 órakor jelenjek meg az amerikai főparancsnokság épületében a bizottság előtt, és tegyek tanúvallomást a magyar és a román zsidóság ügyében.”²⁴ A kihallgatásra február 22-én került sor, bár későbbi beszámolók tévesen február 23-át említették.

A vegyesbizottság munkarendjéhez igazodva Marton német nyelvű összefoglalót nyújtott be mondandójának főbb pontjairól, a kétórásra nyúló vallomását pedig angol nyelven adta elő.²⁵ Történészként és szociológusként mutatkozott be, előadását e professziók szellemében állította össze. „Az első perctől fogva tárgyilagosan tártam fel a helyzetet, és nem kíméltem saját hibáinkat sem” – vallotta meg később.²⁶ Először ismertette a holokauszt mérlegét, amelynek következtében a Hitler uralma alá került zsidóság 70 százaléka elpusztult. A két országra vetített pontos statisztikai adatokkal demonstrálta a pusztítás mértékét, az újrakezdés lehetetlenségét és a segélyre rászorulókat számát. Felhozta példaként, hogy 1945-ben Budapest zsidóságának 77 százaléka ruhasegélyben, 46 százaléka élelmiszersegélyben, és 66 százaléka pénzsegélyben részesült.

Előadásának második részében a zsidó túlélők reintegrációjának esélyeit taglalta. Ebben a tekin-

tetben az újjáéledő antiszemitizmust emelte ki, amely több forrásból táplálkozik, beleértve az oktatást, a zsidó vagyonok visszaszolgáltatásából kialakult ellentéteket, a kommunista pártban helyet foglaló zsidó vezetők iránti ellenszenvet, valamint a hajdani zsidó foglalkozásszerkezet újratermelődése miatt érzett frusztráltságot. Végső konklúzióként azt állította, hogy a nem zsidó társadalom zsidók nélkül kívánja élni az életét, a két csoport közötti ellentét majdnem kibékíthetetlen. Szavai így hangzottak: „Mi visszatértünk. Ők úgy gondolták, hogy mi mind hallottak vagyunk, akiket a föld alá temettek. Meglehetősen elégedettek voltak azzal, hogy nincs több zsidó és ebből származó zsidó probléma. Visszatérésünk fájdalmas meglepetésként érte őket. Úgy néznek ránk, mint szellemekre. Még az irántunk szimpátiát mutató politikailag baloldali elemek is felismerték a hiányunkból adódó előnyüket.” Végezetül kitért a formálódó demokráciák zsidóellenes magatartására. A zsidó önszervezés legfőbb gátja az, hogy ezek a kormányok a zsidó etnikai politizálásra reakciós vonulatként tekintenek, és minden lehetséges eszközzel ellehetetlenítik a tevékenységüket.²⁷

Hutcheson elnök Marton cionizmushoz fűződő viszonyáról érdeklődött, amire Marton őszintén felelt. Továbbá megkérdezte az előtte állótól, hogy a helyében mit tenne, milyen jelentést terjesztene a kormánya elé. A választ nemcsak Marton elevenítette fel később, hanem a palesztinai sajtó is buzgón idézte:

„Éreztem a kérdésben rejlő csapdát. Tudtam, hogy ravasz módon állított nehéz helyzet elé. Éreztem, hogy szokatlan cionista válasszal most nem lehet eredményt elérni. Ezért a következőket mondtam: Számomra a cionizmus nem politikai, hanem tudományos meggyőződés. Uraim, Önök eddig a zsidó kérdésnek csak a negatív, boldogtalan oldalát látták. Látták az európai zsidóság elpusztult maradványait és azok szenvedéseit Európa népei között. Innen Önök tovább folytatják útjukat Palesztinába. Ott meglátják majd a zsidókérdés pozitív oldalát. Látni fogják, mit tudott létrehozni a zsidó alkotóerő. [Azután] ellátogatnak majd az arab országokba. Látni fogják, hogy ott milyen hatalmas területek feleslegesen állnak rendelkezésre. Ha ezt mind látni fogják, akkor az Elnök úrnak nem lesz szüksége az én tanácsomra, akkor tudni fogják a bizottság tagjaival együtt, hogy mi a helyes megoldás.”²⁸

Az Angol-Amerikai Vizsgálóbizottság létrejöttének körülményei és az abban részt vevő nagyszámú jogász miatt inkább egy bírói testülethez hasonlított, mintsem egy politikai megoldást előkészítő tanácshoz. Ebből kifolyólag a bizottság tagjai ügyészi

megfogalmazású, tárgyalótermi stílusú keresztkérdésekkel faggatták a tanúkat.²⁹ Jól felépített vallo-mása ellenére Martonnak is provokatív kérdéseket szegeztek. Frank Buxton, Lord Morrison és Joseph Hutcheson kérdések özönét zúdították rá, sokszor félbeszakítva előadását. Amikor például a zsidó kivándorlás szükségességét ecsetelte, megkérdezték tőle, hogy a zsidók milyen arányban kellene, hogy elhagyják Európát. Azt válaszolta, hogy minden zsidónak el kellene hagynia Európát a saját és a kontinens érdekében.³⁰

Az előadás közben Richard Crossman mutatta a legnagyobb érdeklődést a tanúvallomás iránt, Marton később úgy idézte fel, hogy „biztatás, részvétel és együttérzés melegét éreztem magam felé áradni”.³¹ Az előadás után Crossman is kérdésekkel árasztotta el, majd személyes gratuláció közben egyéni találkozót beszéltek meg. Marton a bemutatkozásakor döbbsent rá, hogy ismeri Crossmant, a háború alatt ő volt az angol rádió egyik német nyelvű bemondója. Marton, diplomáciai érzékről tanúskodva, sok százezer európai zsidó nevében köszönte meg „a bátorítást”, amelyet a rádióadások nyújtottak számukra, mivel a háború alatt a „londoni rádió előadásai és üzenetei voltak az egyedüli reménysugár, amely élethez és derűsebb jövőhöz kötötte” az európai zsidóságot.³² Richard Crossman a Munkáspárt tagjaként került az angol parlamentbe, eredeti foglalkozását tekintve politikai filozófiát oktatott és újságíróként dolgozott.³³ Palesztina kérdésében kezdetben az arabok érvelését tartotta elfogadhatóbbnak, és úgy gondolta, hogy egy arab többségű állam létrehozása lenne a cél egy zsidó kisebbséggel.³⁴

Közben Hutcheson elnök arra kérte Martont, hogy vallomását írásban is nyújtsa be, mert annak adatait a bizottság alaposabban szeretné tanulmányozni. Marton vállalkozott a feladatra, de az idő rövidsége miatt csak német nyelven tudta elkészíteni, a fordításra végül Crossman ajánlkozott. Marton visszatért a magyarországi Joint bécsi székházába, a Strudelhof-gasse 10. szám alatti „főhadiszállásra”. Két gépirónőnek felváltva diktált, és vasárnap délután 3 órára készen is lett a 92 gépirásos oldalt kitevő jelentés. Az összefoglaló a szóbeli vallomásának struktúráját követte, de sokkal részletesebben, adatgazdagabban mutatta be az európai zsidóság pusztulását. Jól ismert történelmi és társadalmi szabályszerűségeket fektetett le, amelyekből egyenértékű következtetésként a cionista célokkal megegyező megoldást mutatott ki.

Marton a Sacher Hotelben adta át Crossmannak a jelentését, ahol annak konklúzióját is megvitatták. Marton ebben azt állította, hogy „az európai zsidóság megmaradt töredéke nem életképes többé, és a

szociális, pszichikai és biológiai hanyatlás olyan ijesztő jeleit mutatja, amelyek semmi reményt nem nyújtanak arra, hogy újból egészséges közösséggé váljék". A megoldást pedig több okból csakis Palesztina jelentheti, mert az európai zsidók többségének ez az úticélja, csak Palesztina hajlandó befogadni őket, és az átélt traumákat csak ott tudnák begyógyítani.³⁵ A zsidó államiság kapcsán hosszas vitába bonyolódtak, mivel Crossman hajthatatlanul mutatkozott a cionista álláspont elfogadására. Felvetéseire Marton hangsúlyozta, hogy szükséges egy ország, ahol a zsidók az államalkotó nép jogával rendelkeznek, de ez az államépítés nem irányul az arabok ellen. A beszélgetésről készített jelentésből kiderül Martonnak a palesztinai arabokról vallott elképzelése: „Nem akarunk egyetlen arabot sem kiűzni Palesztinából. Nem akarjuk kisebbségi sorba taszítani őket. Testvérként akarunk velük együtt élni. Palesztinán kívül az araboknak számos állama van, ahol nagy tömegekben élnek. Kétmillió négyzetkilométer földterület áll rendelkezésükre »nemzeti törekvéseik« beteljesítéséhez...”³⁶ Az egy órát tartó beszélgetés során Martonnak sikerült szimpátiát ébresztenie vitapartnerében, de a zsidó államiság tekintetében nem tudta teljesen meggyőzni őt.

A bizottságban betöltött munkájáról írt könyvében Crossman hosszasan idézte Marton jelentését. Bevallotta Bécsben fogadta el a cionista berendezkedés lehetőségét, a „metamorfózis” beteljesítésében a Martonnal folytatott diskurzus, valamint a jelentés is nagy súllyal esett latba.³⁷ Természetesen más faktorok is közrejátszottak Crossman – és a bizottság angol tagjai – véleményének formálásában, leginkább az európai DP-táborokban és a lengyelországi túlélők között tapasztalt nyomorúságos viszonyok. Itt tudtak először szimpátiát érezni a zsidósággal, és megértették, hogy sokan miért nem képesek azokon a helyeken tovább maradni, amelyeket egykor otthonuknak neveztek.³⁸

A történetek után egy évvel írt visszaemlékezésében Bartley Crum dicsőítőleg tett említést Martonról, aki „mesteri elemzésében” kiválóan összefoglalta a zsidó migráció és a háború utáni antiszemitizmus problémáit.³⁹ A palesztinai zsidó sajtó kimerítő beszámolót adott Marton bécsi szerepléséről, a valóságot hűen érzékeltető példáit és frappáns válaszait sűrűn idézték.⁴⁰ Palesztinából gratuláló levelek tucatjait kapta. A cionista mozgalmi elvbarátai, mint Weinberger József, Márton Lajos, Kasztner Rezső és felesége fejezték ki elismerésüket. A Háávodá Hácioni párt, valamint a Váád Leumi (Zsidó Nemzeti Tanács) elöljárói Herman Cvín, a Hisztadrut egyik erdélyi származású vezetőjén keresztül gratuláltak neki. Az utóbbi intézmény tagjai, köz-

tük David Remez és Golda Meir érdeklődtek személye iránt, mivel számukra „mint ismeretlen csillag tűnt fel”.⁴¹ A palesztinai levélírók egyöntetűen arról számoltak be, hogy a vallomás a palesztinai zsidó közösségben (*jüuv*) nagy visszhangot keltett, és az „egész ország róla beszél”.⁴² Márton Lajos a következőket írta: „A *jüuv* óriási lelkesedéssel és meglepéssel pertraktálja kijelentéseidet. Az általános vélemény szerint lepipálad vallomással az összes eddigi cionista vezetőket, Brodezkyval az élen.” Herman és Márton Lajos levelei alapján állítható, hogy az ekkor szerzett ismeretségnek köszönhetően megnyílt előtte a palesztinai politikai pálya lehetősége. „Egy bizonyos, hogy a nyilatkozatoddal (dacára, hogy még nem ismerik teljes terjedelmében) olyan névjegyet tettél le a *jüuv* asztalára, amely minden kaput megnyit előtted, mikor ide fogsz érkezni. Nem jössz üres kézzel, mint Fischer Jóska és a többiek. Mindenki rólad beszél, érted lelkesedik és diadalmasan ismeri el, hogy nemcsak elsőrangú diplomata, de a legjobb politikusok egyike vagy, akikkel a zsidóság ma rendelkezik” – írta barátja.⁴³

25/11/46 Inquiry Members Due in Cairo

Palestine Post Correspondent
CAIRO, Sunday. — The Anglo-American Inquiry Commission on Palestine is expected to arrive here on Wednesday.

The sessions will be held at Mena House Hotel, at the foot of the Pyramids, where the Churchill - Roosevelt - Chiang Kai-Shek Conference took place in November 1943.

The Commission will probably sit for five or six days. The press will be admitted.

The committee which has been instructed to draft the Arab League's submission to the Inquiry has completed its report, which was accepted with certain amendments at a final meeting yesterday.

It is understood that this report confirms the decision of the member states of the League that Palestine is "essentially an Arab country which must enjoy total independence, that it can never become a Jewish Home, and that further Jewish immigration must be stopped."

In Vienna yesterday the Committee heard further evidence from Dr. Ernest Marton,

Rumanian delegate to the International Red Cross. He disagreed with the suggestion of Judge Crum that D.P.s. should have the first chance in being allowed to go to Palestine.

For human reasons, he thought, there must be a compromise between their claim and that of the other Jews in Central and Eastern Europe.

Lord Morrison: Should certificates be given first to people already near the coast, or should they be distributed equally?

Dr. Marton: Distribution should be equal throughout Europe.

Lord Morrison: In that case there is no advantage in their reaching the coast.

Dr. Marton: If the Jews see the possibility of immigration to Palestine they will wait where they are.

Judge Hutcheson: Should all Jews leave Europe?

Dr. Marton: They all should, for their own sake and for the sake of Europe.

Mr. Schwartz, of the Hungarian Jewish Relief Committee in Vienna, informed the Committee that out of 12,000 Jews who had returned to their old homes in Hungary after release from concentration camps, 3,000 had already passed through Vienna in flight from Hungary.

Five transient Jewish refugees were questioned by Lord Morrison, who wished to learn whether the mass movement to Palestine was organized and by whom financed. They all replied that refugees were moving in small unorganized groups. (Palcor)

A Palestine Post cikke Marton Ernő meghallgatásáról

Február 24-én beérkezett a magyar zsidó szervezetek memoranduma is a vizsgálóbizottság elé. A dokumentum megszövegezésében a Magyarországon akkor jelen lévő összes vallási és világi zsidó szervezet részt vállalt, név szerint a Magyarországi Izraeliták Országos Irodája, a Magyarországi Autonóm Ortodox Izraelita Hitfelekezet Központi Irodája, a Zsidó Világkongresszus magyarországi képviselője, a Magyarországi Cionista Szövetség, valamint az Agudat Izrael magyarországi szervezete. Szokatlan egyetértésben megállapították, hogy a „magyarországi zsidóság jelentős része ki akar vándorolni az országból”, a Palesztinába igyekvők számát 63 500 főre becsülték.⁴⁴

Az angol–amerikai vegyesbizottság végső jelentésében elutasította egy zsidó állam létrehozását Palesztinában, helyette egy közös arab–zsidó államforma kialakítását irányozta elő. De a cionizmus számára a bizottság jelentése mégis részleges győzelmet jelentett, mivel százezer beutazási engedély azonnali kiadását szorgalmazta az európai zsidó menekültek részére. A bizottság munkájában eltöltött 120 nap átformálta Richard Crossman gondolkodását, és a politikus beállt a zsidó nemzeti mozgalom elkötelezett támogatóinak sorába. Amikor 1947-ben az ENSZ palesztinai problémával foglalkozó bizottsága, az UNSCOP a terület státuszának jövőjéről döntött, Crossman sikeresen lobbizott a zsidó állam megalakításáért.⁴⁵

A vizsgálóbizottság távozását követően Marton családjával együtt Párizsba utazott, ahol új megbízás várta. Ekkor zajlott a világháborút lezáró békekonferencia, ezen a nemzetközi zsidó szervezetek arra törekedtek, hogy a békeszerződésekbe kisebbségvédelmi, lehetőleg specifikusan a zsidóságra vonatkozó klauzulák kerüljenek be, hasonlóan az 1919-es versailles-i békeszerződésekhez. Marton, a Zsidó Világkongresszus megbízásából vett részt a román zsidóságot képviselő delegációban, olyan személyekkel közösen, mint Fischer Tivadar, a két világháború közötti erdélyi cionista mozgalom és politika legfontosabb alakja, Alexandru Șafran, Románia akkori főrabbi, Mișu Weissman és Mișu Benvenisti cionizmus iránt elkötelezett ügyvédek, valamint Arnold Schwefelberg, a Zsidó Világkongresszus romániai vezetője.⁴⁶ A békekonferencián a zsidó szervezetek és delegátusok együtt képviselték a zsidóság érdekeit. A zsidó élet más területeihez hasonlóan a különböző csoportok között itt is éredekülönbségek törtek felszínre. Marton a cionista szempontokat próbálta érvényre juttatni, többek között igyekezett elérni a Romániából kivándorolni készülő zsidók vagyontranszferének jóváhagyását. Munkája felkeltette a magyar zsidó közélet érdek-

lődését is, Kahán Niszon levélben kérte, hogy hasonló módon járjon el a magyar zsidóság ügyében is, mivel „sok gazdag magyar zsidó akar kivándorolni, de a devizaneheztségek miatt erre nincs lehetőségük”.⁴⁷ Végül a cionista szempontok nem érvényesültek, de egyben az alaptörekvések is kudarcra végződtek. A kisebbségi jogok tekintetében sikerült néhány módosítást kieszközölni, de zsidóságra vonatkozó rendelkezések nem kerültek be a békeszerződésekbe.⁴⁸

Marton utolsó európai feladatát kudarcként volt kénytelen elkönyvelni. Ám összességében a háborút követően a nemzetközi zsidó és segítő szervezetek kötelékében kifejtett munkálkodása közben mégis jelentős kapcsolati tőkét halmozott fel a zsidó nemzeti mozgalomban, neve pedig széles körben ismertté vált a palesztinai zsidó közösségben. Így amikor 1946 végén Palesztinába emigrált, hírneve és kapcsolatrendszerre tette lehetővé, hogy bekerüljön a legfontosabb cionista intézmény, a Zsidó Ügynökség vezető testületébe.

A CIONISTA VILÁGSZERVEZET VÉGREHAJTÓ TANÁCSÁBAN

Marton politikai előléptetésére a decemberben Bázelen megrendezett XXII. Cionista Világkongresszuson került sor. A háború utáni első nagy cionista összejövetel többek között Morrison-Grady tervét Palesztina kolonizációjáról és Palesztina felosztásának kérdését tárgyalta. A kongresszus egy hosszú rivalizálást is lezáró Dávid Gúrión, a palesztinai szocialista párttömörülés (Mápáj) és Háim Weizmann, a Cionista Világszervezetet Londonban székelő vezetője között. A konferencia elvetette a Weizmann által képviselt tárgyalásos utat a britekkel, így Ben-Gúrión lett a mozgalom *de facto* vezetője.⁴⁹ A megválasztott Általános Cionista Tanács (Háváád Hápoel Hácioni), amely egyben a Zsidó Ügynökség (Szochnut) Végrehajtó Bizottságaként is működött, már a megváltozott erőviszonyokat tükrözte. Marton Weizmann követőjének számított, ám a háború alatt szívélyes kapcsolatot alakított ki a szocialista frakcióval is (legfőképpen Mose Sárettel), és ténykedései ismertté tették a cionista politika minden ágában. Ennek köszönhető, hogy a kongresszuson őt is beválasztották a vezető testületbe.⁵⁰ Izraelbe visszatérve rendszeresen részt vett annak ülésein, ahol megfelelő tanácsokkal látta el kollégáit a kelet-európai zsidó bevándorlás témájában.

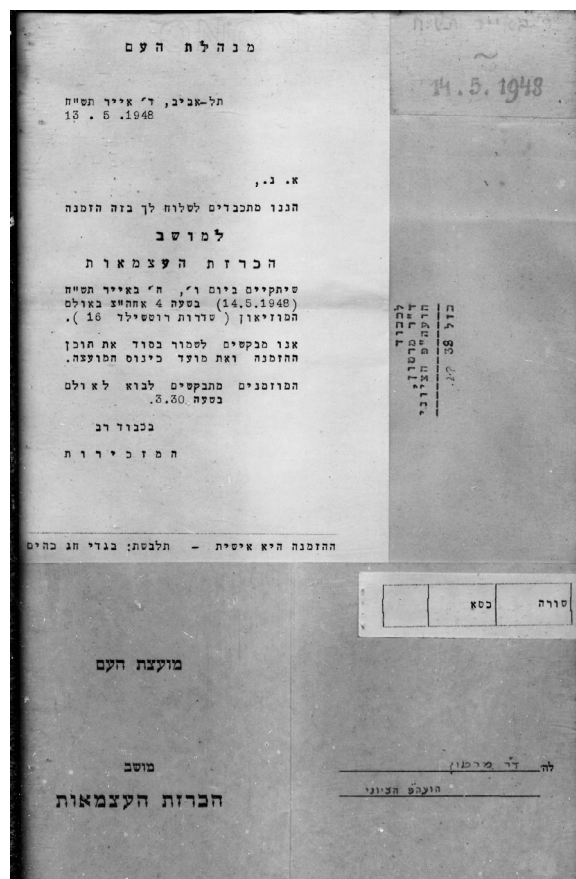
Mindeközben Palesztina a politikai átalakulás küszöbére került: az országban heves harcok rob-

bantak ki a központi kormányzattól elszakadt zsidó paramilitáris szervezetek (Irgun- és Stern-csoport), illetve a brit helyőrség között. Részben az elszenvetett veszteségek, részben Nagy-Britannia megtört nemzetközi helyzete miatt London Palesztina kérdését az ENSZ testülete elé utalta. Az ENSZ-közügyülés 1947. november 29-én elfogadta Palesztina egy arab és egy zsidó államra való felosztásának tervét. Az Egyesült Államok és a Szovjetunió – eltérő geopolitikai és gazdasági okok miatt – támogatta az önálló zsidó állam létrehozását. Marton sokakkal együtt az utcán ünnepelte a történelmi eseményt.⁵¹

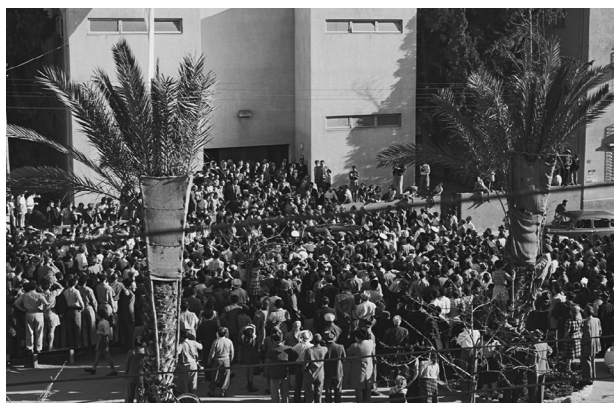
Mivel az arab országok helytelenítették a felosztást és egy zsidó állam létesítésének lehetőségét, a palesztinai arab félkatonai egységek zsidó célpontok ellen indítottak támadásokat. A *jüuv* életét fokozatosan háborús berendezkedés váltotta fel, fő katonai szervezete, a Hagana védekezésre rendezkedett be, és fegyverkezéssel készült a háborús veszélyre. A magyar zsidók közül sokakat besoroztak a katonai szervezetbe, többek között Schön Dezsőt is, aki megérkezése után már puskával a kezében szolgált. Martont nem hívták be katonai szolgáltra, annál is inkább, mivel fontos politikai tisztséget töltött be. Miután a britek bejelentették, hogy 1948. május 15-ig kivonják csapataikat a mandátum területéről, a zsidó vezetés nehéz döntés elé kényszerült: választhattak az állam kikiáltása mellett, ami a környező arab államok azonnali támadásával járt, vagy dönthettek úgy is, hogy nemzetközi szereplők bevonásával egy átmeneti megoldással, de saját állam nélkül hidalják át az ellentéteket.

Az áprilisban összeült Általános Cionista Tanácsnak kellett dönteni a zsidó államalakítás kérdéséről, és ki kellett neveznie az első ideiglenes zsidó kormányt. Marton is részt vett a bevezetőben említett, tel-avivi Dov Hotz utcai Mizrahi leányiskolában két hétig tartó ülészakon. A feszült hangulatban a tanács tagjainak zöme hajlott az Amerikai Egyesült Államok elnökének kérése felé, és a zsidó állam kikiáltásának elhalasztását pártolta.⁵² Marton így idézte fel a dilemmát: „Világosan érzem, hogy a tagok többsége nyíltan vagy ki nem mondottan hajlik arra, hogy elhalasszuk a döntést. Az ülészak első felében egyetlen ember volt csak, aki makacsul, elszántan és hajlíthatatlanul ragaszkodott ahhoz, hogy május 15-én meg kell alakulnia a zsidó államnak. Ez az ember Ben-Gúrión volt.” A patthelyzetet azzal oldották fel, hogy egy megválasztott, igen szűk körű katonai és politikai bizottság előtt a katonai szakértők és a Hagana hírszerzésének emberei részletes képet adtak az esélyekről. Tájékoztatták őket a két ellenséges tábor haderejéről, harci felkészültségéről, valamint a birtokukban lévő bevethető

fegyverállományról. A Hagana felszereltsége hiányos volt, még puskája sem volt minden katonának, csupán kis lőtávolságú tüzéségi fegyverekkel rendelkeztek. Ám Marton szerint a katonai vezetők „hangsúlyozták, hogy különböző külföldi államokban nagy mennyiségű hadi felszerelést vásároltunk”.⁵³ Az információk alapján a győzelem esélye elérhetőnek látszott: „Azokból az információkból, amelyeket ezeken a bizottsági üléseken kaptunk, kétséget kizáró módon győződünk meg arról, hogy a zsidó *jüuv* és a Hagana a győzelem komoly esélyével veheti fel a harcot az arab államokkal. Természetesen tudtuk, és ezt nem hallgatták el előttünk a katonai szakértők sem, hogy minden háborúban vannak esélyek, és így az előttünk álló háborúban is a körülményeknek szerencsésen kell összejárniuk, hogy megállhassuk a helyünket.”⁵⁴ Miután a tényekkel tisztába kerültek, hosszú vitát követően a bizottság megválasztotta a 37 tagú ideiglenes államtanácsot, amely az első választásokig a törvények meghozataláért felelt, valamint az ideiglenes kormány tagjait adta.⁵⁵ Ezeknek Marton már nem volt tagja.

Marton Ernő részére kézbesített meghívó Izrael állam függetlenségének kikiáltására

Tömeg a tel-avivi múzeum előtt

Marton számára az ezt követő hetek „komor” hangulatban teltek, mivel mindenki a közelgő háborúra készült. Az ideiglenes államtanács május 14-ére időzített ülése is a háborús hangulat jegyében zajlott. A bevezetett rendkívüli óvatossági intézkedéseknek tudható be, hogy az ideiglenes kormány és az államtanács tagjain kívül mindössze 150 vendéget hívtak meg a tel-avivi múzeumba, a deklaráció helyszínére. A meghívókat az utolsó órákban kézbesítették ki küldöncök útján. Marton is csak két órával az ülés megkezdése előtt kapta kézhez. A meghívó az államtanács ülésére szól, amely az állam függetlenségének kikiáltását hirdette, valamint kiemelten kérte a címzettet, hogy „tartsa titokban a meghívó tartalmát, valamint a gyűlés időpontját és helyét”.⁵⁶

Az esemény a megindultság és a felhőtlen öröm légkörében zajlott. Marton saját szemével látta annak a célnak a beteljesülését, amelyért egész életében tollal a kezében küzdött. Az esemény után készített jegyzeteiben saját érzelmeit patetikus szavak közé vegyítette. „Fél négy órakor már zsúfolásig tele volt a múzeum aránylag kicsi kiállítási terme. A falakat mindössze egy nemzeti zászló és egy Herzl-kép díszítette. [...] Semmi teátrális rendezés, semmi póz, semmi mesterséges ünnepélyesség. Az első pillanatokban szinte megütöttem ezen a keresetlenségen és formátlanságon, és arra gondoltam, hogy fogjuk ezt a történelmi képet közvetíteni az eljövendő nemzedékeknek. Csakhamar hatalmába kerített ennek az egyedülálló pillanatnak lenyűgöző nagysága és lelket megrázó hangulata. Az ünnep nem kívülről,

hanem a lelkekben zajlott le.” Miután Ben-Gúrión felolvasta a függetlenségi nyilatkozatot és Ráv Frischmann-Majmon, a zsidó állam első vallásügyi minisztere imát celebrált, Martont és a tömeget teljesen magával ragadták az érzelmek: „Figyeltem az egész termet, e pillanatban egyetlen szem sem maradt szárazon. A megindultság, az öröm, ugyanakkor a mindenre elszántság könnyei voltak ezek. A nagy pillanat igézete hatalmába kerített mindenkit. Ha azelőtt még mardosták kételyek a szíveket, ezek a könnyek nyomtalanul elmosták őket. Az alvajáró biztonságával hagytuk el a múzeumot.”⁵⁷

Résztevők Izrael Állam függetlenségének kikiáltásán

A kormány létrehozása után a Cionista Világszervezet és annak szervei, így az Általános Cionista Tanács háttérbe szorult, mindazonáltal az évek folyamán tovább ülésezett. Marton ezeken rendszeresen részt vett. Az államalapítás után Izrael első külügyminisztere az a Mose Sárrett lett, aki Martonnal a háború alatt és után szívélyes kapcsolatot alakított

Ben Gúrión felolvassa a függetlenségi nyilatkozatot

ki. Mivel a külügyminiszter ismerte Marton nemzetközi zsidó intézményekben vállalt munkásságát és a mozgalomban betöltött kimagasló szerepét, diplomáciai tisztséget ajánlott számára. A konkrétumokat illetően a források némiképp eltérnek, annyi mégis bizonyos, hogy Stockholmba akarta kinevezni követnek,⁵⁸ némelyek szerint pedig egy másik alkalommal Magyarországra szeretne volna delegálni Izrael diplomáciai megbízottjaként.⁵⁹ Egyik ajánlatot sem fogadta el, hivatkozott gyenge egészségi állapotára, felelősségére a magyar zsidó bevándorlók iránt, akiknek segíteni szeretett volna, valamint az ország iránti szeretetére, amelyet nem akart elhagyni. Valószínűsíthető, hogy a döntésében befolyásolták a holokauszt alatt átélt megpróbáltatásai, illetve vezetői tisztségében vallott kudarcai is. Tulajdonképpen Marton egy rövid, ámber intenzív aktív cionista politizálás után kikerült az izraeli politika fősodrából. Továbbra is tagja maradt a Haladó Pártnak – vagy a kortársak elnevezésében: Progresszív Pártnak –, de nem akart jelentős pozíciót vállalni. Párttársai Martont a Kneszet képviselői székében szerették volna látni, ő azonban a választási lista utolsó, bejutást nem garantáló helyeire kérte magát.⁶⁰ Összesen három alkalommal jelölték, 1949-ben 112.,⁶¹ 1955-ben 111.⁶² és 1959-ben a 114.⁶³ helyen. Az első években aktívan politizált, rendszeresen tartott politikai választási beszédeket és előadásokat a magyar zsidók számára.⁶⁴ Az országos politikától azonban távol tartotta magát, helyette a magyar zsidó közéletet választotta.

JEGYZETEK

- ¹ Marton Ernő: Beszélgetés Bialikkal, a költővel. *Új Kelet*, 1921. október 2., 5; Marton Ernő: Strausz Adolf professzor. *Új Kelet*, 1921. szeptember 23., 2; Marton Ernő: Lipsky new-yorki delegátus... *Új Kelet*, 1921. szeptember 24., 3.
- ² A Cur Salom Szövetkezeti Társaság 1924-ben jött létre egy Palesztinában felépítendő erdélyi város terveinek megvalósítására. A társaság földvásárlási akcióit az 1926-os palesztinai gazdasági válság, majd a világgazdasági válság kerékbe törték. Zvi Hartman: Zionism in Transylvania between the world wars: From ideology to practice. *Studia Judaica*, 1996/5, 209.
- ³ George Halpern (Oroszország, 1879 – Izrael, 1962). Cionista politikus, az Izraeli Nemzeti Alap (Keren Hájeszod) egyik megalapítója, az Angol–Palesztin Bank (a Bank Leumi elődje) igazgatója több éven keresztül. 1933-ban költözött ki Palesztinába.
- ⁴ Náchum Szokolov (Nahum Sokolow): (Oroszország, 1859 – London, 1936). A cionista mozgalom egyik élharcosa, politikus, író, fordító, a héber nyelvű sajtó pionírja. 1931-ben öt választották a Cionista Világkongresszus el-

nökévé, 1935-ig töltötte be ezt a posztot, amikor is Háim Weizmann vett át tőle.

- ⁵ Jacob Thon (Lengyelország, 1888 – Izrael, 1950). Cionista politikus, aki már 1907-ben Palesztinába emigrált. A Zsidó Nemzeti Tanács (Váád Leumi) egyik megalapítója, haláláig a Palesztinai Földfejlesztő Vállalatot (Palestine Land Development Company) igazgatta. Marton Ernő: A cionista végrehajtó bizottság beszámolója. *Új Kelet*, 1925. augusztus 26., 1–4; Marton Ernő: Az erdélyi zsidóság a bécsi kongresszuson. *Új Kelet*, 1925. szeptember 7., 3.
- ⁶ The Strochlitz Institute for Holocaust Research (továbbiakban SIHR). Román Gyűjtemény III (42 doboz). R3C21. A Zsidó Nemzeti Szövetség delegátusai a XX. cionista kongresszusra.
- ⁷ Marton mentéseinek részleteiről lásd: Olosz Levente: Marton Ernő a holokauszt árnyékában: meneküléstől a mentésekig. In: Bödők Gergely (szerk.): *A történelem bennünk él: Romsics betven*. Budapest, Kocsis Kiadó, 2022. 323–354; Vágó Béla: Political and Diplomatic Activities for the Rescue of the Jews of Northern Transylvania (June 1944 – February 1945). *Yad Vashem Studies*, 1967, 155–173.
- ⁸ Amikam Nachmani: *Great Power Discord in Palestine: The Anglo-American Committee of Inquiry into the Problems of European Jewry and Palestine 1945–46*. London, Frank Cass, 2005, 13–14.
- ⁹ Lugosi Győző: Közel-keleti alternatívák – 1945. In: Feitl István – Földes György (szerk.): *1945 a világtörténelemben. Milyen jövőt képzel magának a világ?* Budapest, Napvilág Kiadó, 2005, 162.
- ¹⁰ Többek között félték, hogy Washington a zsidó menekültek kérdését csupán humanitárius célból vetette fel, valamint London amerikai bevonással szeretné domináns szerepét fenntartani Palesztinában. Lásd: Nachmani: *Great Power...*, i. m., 88–92.
- ¹¹ Márton Lajos: Dr. Marton Ernő az angol-amerikai vizsgálóbizottság előtt. *Új Kelet*, 1961. augusztus 18., 11. A cikk Marton 1946 végén Tel-Avivban elmondott gépelten nyilatkozata nyomán készül (az eredeti nyilatkozat sajnos nem fellelhető).
- ¹² Nachmani: *Great Power...*, i. m. 91; Joseph Heller: The Anglo-American Commission of Inquiry on Palestine, 1945–46: the Zionists Reaction Reconsidered. In: Jehuda Reinharz – Anita Shapira (szerk.): *Essential Papers on Zionism*. New York, New York University Press, 1996, 693–694.
- ¹³ Márton Lajos: Dr. Marton Ernő az angol-amerikai vizsgálóbizottság előtt. *Új Kelet*, 1961. augusztus 18., 11.
- ¹⁴ SIHR. Marton Ernő gyűjtemény (23 doboz), IV/11, fóliaszámolás nélkül. Náhum Goldmann távirata a Zsidó Ügynökség genfi kirendeltségének. 1946. január 25.
- ¹⁵ SIHR. Marton Ernő gyűjtemény (23 doboz), IV/1, fóliaszámolás nélkül. Gerhardt Riegner francia nyelven írt körlevele. 1945. december 14.
- ¹⁶ SIHR. Marton Ernő gyűjtemény (23 doboz), IV/4–IV/9. Jelentések.
- ¹⁷ SIHR. Marton Ernő gyűjtemény (23 doboz), IV/1, fóliaszámolás nélkül. Richard Lichtheim Marton Ernő számára kiállított igazolása. 1946. január 29.

- ¹⁸ SIHR. Marton Ernő gyűjtemény (23 doboz), IV/1. fóliaszámítás nélkül. Marton Ernő levele Fischer Vilmosnak. 1946. február 21.
- ¹⁹ Bartley Crum: *Behind the Silken Curtain: a Personal Account of Anglo-American Diplomacy in Palestine and the Middle East*. London, Victor Gollancz LTD, 1947, 100–101; Nachmani: *Great Power...*, i. m., 140.
- ²⁰ SIHR. Marton Ernő gyűjtemény (23 doboz), IV/1. fóliaszámítás nélkül. Marton Ernő levele Fischer Vilmosnak. 1946. február 21.
- ²¹ SIHR. Marton Ernő gyűjtemény (23 doboz), IV/1. fóliaszámítás nélkül. Marton Ernő levele Fischer Vilmosnak. 1946. február 21.
- ²² Marton Fischer Vilmosnak küldött levelében ezt közli barátjával.
- ²³ Márton Lajos: Dr. Marton Ernő az angol-amerikai vizsgálóbizottság előtt. *Új Kelet*, 1961. augusztus 18., 11.
- ²⁴ Marton Ernő: Richard Crossman metamorfózisa. *Új Kelet*, 1949. március 4., 3.
- ²⁵ SIHR. Marton Ernő gyűjtemény (23 doboz), VII/2. fóliaszámítás nélkül. Kapitel – Konklusionen des Berichts Dr. Martons [Fejezet. Marton jelentésének következtetései].
- ²⁶ Márton Lajos: Dr. Marton Ernő az angol-amerikai vizsgálóbizottság előtt. *Új Kelet*, 1961. augusztus 18., 11.
- ²⁷ United States National Archives (USNA), Record Group 43, 1. d., Anglo-American Committee of Inquiry for Palestine 1944–1946. Report of committee's hearings of doctor Marton, In Vienna, 22 February 1946, 1–10; Crum: *Behind the silken...*, i. m., 106–107.
- ²⁸ A visszaemlékezést Márton Lajos idézi, tartalmában megegyezik az Angol–Amerikai Vizsgálóbizottság hivatalos jegyzőkönyvével, csupán stilisztikai eltérések fedezhetők fel benne, valamint a jegyzőkönyvből hiányzik az idézet két utolsó mondatata. Lásd: Márton Lajos: Dr. Marton Ernő az angol-amerikai vizsgálóbizottság előtt. *Új Kelet*, 1961. augusztus 18., 11; USNA, RG. 43, AAC, 1. d. Report, i. m., 13–14.
- ²⁹ Nachmani: *Great Power...*, i. m., 98.
- ³⁰ USNA, RG. 43, AAC, 1. d., Report, i. m. 5–14; Inquiry Members Due in Cairo. *The Palestine Post*, 1946. február 25., 1.
- ³¹ Marton Ernő: Richard Crossman metamorfózisa. *Új Kelet*, 1949. március 4., 3.
- ³² Marton Ernő: És végül: hajnalhasadás első jelei. Richard Crossman metamorfózisa. In: Galili G. Ervin: *Tanúk vagyunk*. Tel-Aviv, a szerző kiadása. 1975, 307–308.
- ³³ Nachmani: *Great Power...*, i. m., 72–73.
- ³⁴ Háberman Zoltán: Az *Új Kelet* megszűnése. *Mazsibisz*, 2015. október 15. <https://mazsibisz.hu/birek-a-zsido-vilagbol/mazsibisz-birek/haberman-zoltan-az-uj-kelet-megszunese> (Utolsó letöltés: 2020. március 5.)
- ³⁵ Marton Ernő: És végül: hajnalhasadás első jelei, i. m.
- ³⁶ SIHR. Marton Ernő gyűjtemény (23 doboz), VII/2. fóliaszámítás nélkül. Unterrendung mit Crossman Marton [Beszélgetés Crossman és Marton között]. 1946. február 26., 3–4.
- ³⁷ Richard Crossman: *Palestine Mission: A Personal Record*. London, Hamish Hamilton, 1947, 98–104.
- ³⁸ Nachmani: *Great Power...*, i. m., 136–137.
- ³⁹ Crum: *Behind the Silken...*, i. m., 106–107.
- ⁴⁰ Inquiry Members Due in Cairo. *The Palestine Post*, 1946. február 25., 1; Inquiry Committee in Vienna. *The Palestine Post*, 1946. február 24., 3; „Háantiszemit bádárim mizrá europá mosrásét joter mebíami háHitler” [A dél-kelet európai antiszemitizmus jobban meggyökeresedett, mint Hitler idején]. *Háárec*, 1946. február 24., 1; „Im jácit hájehudim... Dr. Ernest Marton máid [A zsidók kiengedésével... Marton Ernő tanúvallomást tesz]. *Hámismár*, 1946. február. 25., 1; Európa és a zsidóság. *Palesztinai közlöny*, 1946. március 8., 1. Fellelhető: Magyar Nyelvtérületről Származó Zsidóság Emlékmúzeuma, Cfat, Izrael (továbbiakban: Emlékmúzeum). H. 406. 1. d., C.9306.
- ⁴¹ SIHR. Marton Ernő gyűjtemény (23 doboz), VII/4. fóliaszámítás nélkül. Herman Cvi levele Marton Ernőnek. 1946. március 19.
- ⁴² SIHR. Marton Ernő gyűjtemény (23 doboz), VII/4. fóliaszámítás nélkül. Bogvó levele Marton Gizellának; Ismeretlen személy levele Marton Ernőnek. 1946. március 16.
- ⁴³ SIHR. Marton Ernő gyűjtemény (23 doboz), VII/4. fóliaszámítás nélkül. Márton Lajos levele Marton Ernőnek. 1946. február 25.
- ⁴⁴ SIHR. Marton Ernő gyűjtemény (23 doboz), VI/6. A Magyar zsidó szervezetek memoranduma a Vizsgálóbizottság elé. 1946. február 24.
- ⁴⁵ Benny Morris: *1948. A History of the First Arab-Israeli War*. Yale University Press, 2008, 46–47.
- ⁴⁶ Nathan Kurz: In the Shadow of Versailles: Jewish Minority Rights at the 1946 Paris Peace Conference. In: *Jahrbuch des Simon-Dubnow-Instituts/ Simon Dubnow Institute Yearbook*. Göttingen/Bristol, Vandenhoeck & Ruprecht, 2016, 190–195.
- ⁴⁷ SIHR. Marton Ernő gyűjtemény (23 doboz), V/5. fóliaszámítás nélkül. Kahán Niszson levele Marton Ernőnek. 1946. szeptember 3.
- ⁴⁸ Kurz: *In the Shadow...*, i. m., 208.
- ⁴⁹ Norman Rose: Weizmann, Ben-Gurion, and the 1946 Crisis in the Zionist Movement. *Studies in Zionism*, 1990/1, 42–44.
- ⁵⁰ *Hitachdut Ole Hungaria Értesítő*. 1947. Fellelhető: Emlékmúzeum, 406. fond, 1. dosszié. C9312; Dan Ofry: A közéleti ember és az újságírás szerelmese. *Új Kelet*, 1970. szeptember 4., 12.
- ⁵¹ Marton Ernő: November 29. *Új Kelet*, 1950. november 29., 1.
- ⁵² Tuvia Friling – Ilan Troen: Proclaiming Independence: Five Days in May from Ben-Gurion's Diary. *Israel Studies*, 1998/1, 171–172.
- ⁵³ Itt Marton minden bizonnyal arra a zsidó erőfölényre és beszerzett hadieszközökre utal, amelyet a legújabb izraeli történetírás részletesen feltárt, kétségbevonhatatlanul bizonyítva, hogy a háború után a cionista történetírás által sulykolt narratíva, miszerint a gyenge Zsidó Állam egy nálánál jóval erősebb ellenséges szövetséget győzött le (Dávid és Góliát harca), torzításnak tekinthető. Az arab féllel ellentétben a zsidók megszilárdult nemzeti öntudattal, műveltséggel és elkötelezettséggel rendelkeztek, politikai szervezetek álltak a rendelkezésükre, hatalmas

- anyagi és politikai tőke mozgósítására voltak képesek (diaszpórazsidóság), hadseregük jól igazgatott volt, katonáik pedig tapasztaltak, fegyvelmezettek, kiképzettek és felszereltek voltak. Nagyon sokan már korábban is szolgáltak hadseregben, és megfelelő számban álltak rendelkezésre katonakorú férfiak. A *Yisuv* az Amerikai Egyesült Államokból és a Szovjetunió jóváhagyásával Csehszlovákiából jelentős fegyverszállmányokat vásárolt, amelyekbe már gépfegyverek, páncélozott járművek és harci repülőgépek is beletartoztak. Részletesen lásd: Morris: *1948...*, i. m., 82–93; Uri Bialer: *The Czech–Israeli Arms Deal Revisited. Journal of Strategic Studies*, 1985/3, 307–308; Jossi Melman – Dan Raviv: *Igaz barátok*. Budapest, Osiris, 1997, 43–46.
- ⁵⁴ Marton Ernő: Tíz év távlatából. In: Züszman Alfréd: *Tíz éves Izrael: 1948–1958 [jubileumi évkönyv]*. Tel-Aviv, Idősebb Dolgozók Szövetsége, 1958, 24–25; Marton Ernő: *Öt év telt el azóta. Új Kelet*, 1953. április 20., 1–2.
- ⁵⁵ Samuel Sager: Israel's Provisional State Council and Government. *Middle Eastern Studies*, 1978/1 91–101; Mordecháj Náor: *Jom rávii hágádol [A hatalmas szerda]*. *Háárec*, 2011. augusztus 30. <https://www.baaretz.co.il/misc/1.1102622> (Utolsó letöltés: 2020. március 28.)
- ⁵⁶ Kfar Glüksön kibuc levéltára (jelzett nélkül). Héber nyelvű meghívó Marton Ernő részére. 1948. május 14.
- ⁵⁷ Marton: Tíz év távlatából... i. m., 27–28.
- ⁵⁸ Interjú Miron Eszterrel. Az interjú a szerző birtokában található; Salamon Mihály: *Ki látta őt. Dr. Marton Ernő emlékének. Új Kelet*, 1963. szeptember 6., 3–4.
- ⁵⁹ Dan Ofry: *A közéleti ember és az újságírás szerelmese. Új Kelet*, 1970. szeptember 12.
- ⁶⁰ Erről vallott fia, valamint Marton halálakor barátja Barzilay István. Lásd: Michael Martonnal készített interjú. 2016. augusztus 26. (Az interjú a szerző birtokában található); Barzilay István: *Izraeli hétköznapok. A rovat is búcsúzik a teremtőjétől. Új Kelet*, 1960. szeptember 2., 5.
- ⁶¹ Iton rásmi [Hivatalos Újság]. 1949. január 19. 43. kiadvány. 326. https://www.nevo.co.il/law_html/law12/er-043.pdf (Utolsó letöltés: 2020. április 13.)
- ⁶² Jálkut Háforszumim [Hivatalos Közlöny]. 1955. július 10., 425. kiadvány, 1019. https://bechivot22.bechivot.gov.il/election/about/Documents/yalkut_425.pdf (Utolsó letöltés: 2020. április 13.)
- ⁶³ Jálkut Háforszumim [Hivatalos Közlöny]. 1959. október 18., 704. kiadvány, 63. https://bechivot25.bechivot.gov.il/election/about/Documents/yalkut_704.pdf (Utolsó letöltés: 2020. április 13.)
- ⁶⁴ 1949 januárjában például előadást tartott Jeruzsálemben, a Progresszív Párt magyar nyelvű körének helyi tagozatánál. Az előadás címe: *Helyünk a Yisuvban*. Lásd: *Hírek. Új Kelet*, 1949. január 16., 6.

